

Received / Geliş
26.02.2019

Article History
Accepted / Kabul
25.04.2019

Available Online / Yayınlanma
30.04.2019

ELEMENTS OF SINGLE VOICES IN MONOSYLLABIC SYTEMS IN OLD TURKIC LANGUAGES

**ESKİ TÜRK DİLLERİNDE TEK HECELİLER SİSTEMİNDEKİ TEK SESLİ
ELEMETLER**

Mehmet KAHRAMAN¹

Abstract

In this study, the old Turkic, northern Turkish and new Turkic views of meaningful roots consisting of single vowels in the system of V, VC, VCC, CVC, CVCC, the V-structured single-voice and monosyllable roots made of these a, ä, e, o voices are traced from Orhun, Yenisey and Talas texts in the old Turkish period. The opinions of researchers such as Baskakov, Batmanov, Enesov, and Kaydarov have been consulted. These monosyllable roots have been tried to give examples only in Kipchak group languages in contemporary Turkish language. The purpose of the research is to emphasize the examples of the roots of V-structured vocabulary, a, ä, e, o, which are connected to the voices, from the old Turkic languages to the contemporary Turkish languages. In this study, Turkology in The New Century: at the International Scientific-Theoretical Conference by Magripa Eskyeva presented "Monosyllabic in Old Turkish Language System Base of One Voice Views" name article has been translated into Turkish.

Keywords: Old Turkic languages, Northern Turkish, monosyllable roots, monophonic words, vocabulary.

Özet

Bu makalede, Türk dillerinin V, VC, VCC, CVC, CVCC modeli tek heceliler sistemindeki tek ünlüden oluşan anlamlı köklerin eski Kuzey Türkçesi ve yeni Kuzey Türkçesi görünüşleri araştırılmıştır. Bu, a, ä, e, o seslilerine bağlı oluşan V yapılı tek sesli ve tek heceli köklerin eski Türkçe dönemindeki Orhun, Yenisey, Talas metinlerinde izleri sürülmüştür. Baskakov, Batmanov, Enesov, Kaydarov gibi araştırmacıların tek sesli tabanların gelişimi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu tek sesli tabanlar, çağdaş Türk dilleri içinde sadece Kıpçak grubu dillerindeki örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı, a, ä, e, o seslilerine bağlı yapılan V yapılı köklerin eski Türkçeden günümüz Türk dillerine intikal eden örnekleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, Yeni yüzyılda Türkoloji: Uluslararası Bilimsel-Kuramsal Konferansta Magripa Eskyeva tarafından sunulan "Eski Türk Dillerinde Tek heceliler Sistemindeki Tek Sesli Elementler" adlı makalenin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk dilleri, Kuzey Türkçesi, tek heceli kökler, tek sesli sözcükler, söz hazinesi.

¹Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Dilbilim Bölümü, mkahraman@erbakan.edu.tr; m.kahraman60@hotmail.com.

GİRİŞ

Türk dili araştırmalarında üzerinde durulması gereken en önemli konuların başında eski Türkçe dönemine ait yapıların tarih içinde değişimi ve gelişimi meselesi gelir. Çünkü bütün diller belli süreçlerden geçerek günümüze intikal etmiştir. Tarihi dilbilim çalışmalarında ya da filolojik bakışta dil araştırmaları daha çok metin odaklı ve ses, söz, yapı ve kısmen de sözcük anlamı üzerinde durularak incelenir. Geçen asırlarda dillerin kökleri, yapıları, dil aileri ve kavramları bağlamında dünya dilleri kaynak ve yapı bakımından sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Türk dillerinde Ural-Altay dilleri grubuna mensup sondan eklemeli bir dil olarak, tek sesli ve tek heceli sözcükler meselesi gündeme geldiğinde, tek sesli köklerin zaman içinde nasıl gelişip değiştiği de araştırılmaya değer bir konu olarak gözükmektedir. İşte bu noktada Türk dillerinin en eski metinlerinde (/a/, /ä/, /e/, /o/) gibi tek sesli köklerin izini sürmek ve çağdaş Türk dillerinde bu köklerin gelişimi ile yine bu köklerden türemiş sözcüklerin tespitine çalışılmıştır.

Türk dillerinin gelişiminin başlangıç dönemine ait görünüşü olduğu kabul edilen tek ünlü seslerden oluşan tek sesli sözcükler VII-IX. Yüzyıllara kadar serbest anlamlı bağımsız birer kelime olarak kullanılmış olsalar da, Modern Türk dillerinde ve onun içinde Kıpçak grubundaki dillerde serbest leksik özelliğinden uzaklaşsa da serbest kök özelliklerini hala içinde saklayan örnekler vardır. Onların sayısının azlığına bağlı olarak Türk dillerinin leksikasının gelişimindeki serbest tarihi leksemalık statüsü çok iyi anılamayan/kavranamayan tek ünlü (**V**) görünümlü, tek hecelilerin şekil ve içeriğinin doğası gereği dil ontogenezi ile ilgili anlaşılması çok zor, düşünsel ses olayları olarak ortada durmaktadır.

Bu konu eşzamanlı durağan (Senkronic-static) yönden araştırıldığında, arkaik köklük belirtisi karanlık olsa da, **VC**, **VCC**, **CVC**, **CVCC** modeli tek hecelileri(monosyllabs), iki heceliler (dysyllabs) ve çok heceliler (polisyllabs) kuruluşunda fono-semanticlik, morfemlik-bileşen ve semanticlik-içerikten uzaklaşma olsa da tanımsal-mantıksal araştırma verileri ışığında tek ünlü (**V**) modelinin görünüş özelliğini açıkça ayırt etmek mümkündür. Bu çalışmada ileri sürdüğümüz fikirlerin tutarlı olması için Orhun, Yenisey ve Talas anıtlarının dilinde kayıtlı bağımsız sözcükler tek heceli bileşenlerden oluşan bağımsız sözlüklerin Kıpçak grubuna giren modern Türk dillerindeki şekil ve içerik özelliklerini incelemeye alarak çeşitli kaynaklardan örnekler gösterilmeye çalışılmıştır.

/u/ «сон» (DTS, 603): *Ertis ügüzig keçe joridimiz, turgis budunıy uda bastimiz* «Ертіс әзенин кешіп әттік те, түргеш халкын ұйқыда бастық-Іртіс ірмағын геçіп гиттігіміз де, Түргеş халкын ұйкүда бастық» (Ayd. I, 179). Kıpçak dillerindeki *uj ~ *oj kök tabanlarının yapısında korunur: /e/. Kıpçak: *uj: *ujjıl* «спать-уу, ложиться спать-уатаға гит», *ujtqıl* «усыплать-ууутмак», *ujuqla* «заснуть-уууа калмак» (Kurış. 208); Tatarca, Başkurtça: *jokla*; Nogayca. *ujkla*; Karakalpakça: *ujqıla*; Kazakça: *ujqı*, *ujqıta*. Eski Türk dilideki /u/ leksemasından gelişen *Uj ~ *oj Tatarca, eski Türk dilideki /u/* tabanıyla gelişen:*uj ~ *oj Tatar, Başkurt dillerinde göçüşme/metatezlik değişimlere uğramış jo tek hecelisiyle kalıplaşmış olduğu görülmektedir.

/u/ " мочь-başarmak, выносить-уармак, быть в состоянии-уарабилmek" (DTS, 603): "*Jagi bolıp, itinü jaratunu umadiq*", yani (Ayd. I, 173) "düşman ellerinden hiçbir şey ve bahçe değil". Modern Türk dillerinde tabanlılık sözcüklerden temel biçimini tanıyıp ortaya çıkarma işinde en çok zorluk çıkaran en eski örneklerden biri /-u/. B.Sagındıkulı, *uğan* "kudretli tanrı" sözünün yapısındaki uy monosyllabının «күдіретті күш- güçlü kuvvet(li), қимыл-қозғалыс иесі- hareketin sahibi» anlamını gösterirse (Sagındıkulı1994: 104), A.N.Baskakov /u/ sözcüğünün anlamını "білу- bilmek, түсіну- anlamak," manasının yakınlığına dayanarak "... tahammül edebilmek" fiili, diğer dillerde, dahası, Karakalpakçada, "özüne dalmak için" anlamlarını taşıyan,

anlamak, kavramak (Türkçe *uq - uh* "mantık, anlama") fiiliyle bağlantılı genetiklik vb'yi özümsemek (Baskakov 1988: 41-42) diye fikrini belirtmiştir. /u/ leksemasının hareket isimleri üreten gramatiklal formu –y(uv) ekiyle birleştirici fikirleri de temelsiz değildir elbette. Yenisey anıtlarında karşılaşılan " *мастер-usta, умелец-фирсатçı*"(Enesov 1988: 31), (DTD, 75), M. Kaşgari'nin eserinde kullanılan /uz/ "*искусный-becerikli, опытный-deneyimli, умелый-usta-yetenekli*"(C. I, 46), tek hecelisi Kazak dilinde usta "*ұста*" kelimeleri de eski Türk dilindeki /u/ tabanıyla kökdeş olduğu görülmektedir.

/u/ "artır- " (DTD, 74) eski yazmaların dilinde "җлаю-genişleme, әсу-büyüme" anlamını veren /u/ kökünün bağımsız leksema olarak kullanımı, sadece Tuva bölgesindeki Elengest kasabası yakınlarında bulunan anıtta yine karşılaşılar. Başka Orhun, Yenisey, Talas yazmalarında bu kökten türetilen *ul kök tabanı kullanılmaktadır: *ulga "*расти-büyü-, сделаться большим-büyük ol-*" (DTD, 76); ulgat "hemen hemen" (DTD, 76); ulugh / ulug "büyük, görkemli, ihtiyar" (DTD, 76) eski Kırçak dilinde, ulaldur "büyüt-, çoğal-", ulu "büyük" (Kurış. 209); Başkırtça: *olo*; Tatarca: *oli / olu*; Karakalpakçada: *ulli*; Kazakçada: *ul / uluq* "*великий-büyük, большой-kocaman*". Modern Türk dillerinde *ulken*"үлкен-büyük" kelimesi de şu şekilde ilgilidir: /ü/ → ül → ülken. Kırçak dilleri verilerine göre, eski Türk dilindeki */u/ tabanının /u/, * /ü/, * /o/, * /ö/ kök şekilleriyle Türk dillerinin çoğunun bağlantısı kopmuş olduğu görülür.

/i/ «*растение-bitki*» (DTS, 603) '*i bar bas asdimiz*', "*бұтасы бар шыңнан астық-буğday başağındaki tane*"(Ayd. II, 52) N.A.Baskakov * /i/ tek hecelisiyle ilgili esas olarak ...*y- yuaç* "tüm bitki örtüsü", *y- taryu* "tahıl bitkilerinin ekimi", *y- taş* "çalılıkları ve kayaları (taşlar)" gibi sözcük çiftleri halinde meydana gelen ve bu nedenle başka dillerden ödünç alınmış olarak görülen kök /y/, grafiksel olarak hasar görmüş veya fonetik olarak azaltılmış "olabilir [Баскаков: 39] deyiş /i/ şeklinin serbest yeteneğine, bağımsız sözcüklük yapısına ve içindeki Türk dili doğası hakkında şüphelerle yaklaşmıştır. Tonyukuk Anıtlarında /i/ görünüşünün bağımsız olarak kullanılması: *Atiy iqa bajur ertimiz* "*Атты бұтаға байладық-ata ağaca bağladık*" (Ayd. II, 109). Sözü edilen tek hecelinin eski Türk dilinde serbest anlamlı sözcük olarak kullanıldığını göstermekte ve bunun yani /i/ sesinin belirtisi olan işaret açıkça belirginleştirildikten sonra (iki söylemde de) yazılı görünüşten çıktığını söylemek te olmaz. Bu özel anlamlı kelime niteliği göstermekte olup iki karakter açıkça belirlendikten sonra /i/ (işaret) grafik olarak tek hecelisinin eski Türk dilinin *bitkin olmak* anlamlı sözcüğü demek değildir. İ.A.Batmanov gibi araştırmacılar /i/ sözünün "ağaç" anlamına da işaret etmektedir (DTD, 83). Bu nedenle, genel Türk dillerinin /i/ *yaç / ağaş / ağaç / jyaç* sözcükleri temelinde /i/ kökünün yattığını görmek gerekir. Tonyukuk anıtında kullanılan: *yaç: yaç tutunu ayturtum* "*Ағаш ұстан шықтық (кәтерилдік)- ağaç alıp çıktık*" (Ayd. III, 109) sözü, Kırçak dillerinde /a/ görünüşüyle kalıplamış, edebî Kırçak: *jyaç/ağaş/ağaç* "*дерево-odun, древесина-ahşap, лес-orman*" (Kurış. 77); Kuman, Tatar, Karayca: *ağaç*; Ağaç; Nogay, Karakalpak, Kazakça: *ağaş*; Başkırt: *ağas*. Mahmud Kaşgari çalışmasında *yaç* sözü, *jyaç* türünden şekillenip "*густое дерево-kalın ahşap/kütük*" (MK. II, 25) yani 'kalın cins orman' anlamını vermektedir. Eski yazmaların dilinde *jış* "*тау-dağ, орман, тоғай-koruluk*" (Ayd. I, 163) leksemesi da kullanılmaktaydı: *Ötüken jışqa jig idi joq ertmis* "*Өтүкен жынысында игі (жақсы) ие жоқ еді-Ötüken yöresinde iyi sahib yoktu*" (Sart. 259). Açıkçası, *jı görünüşü /i/, iy tekil-sesli (monosyllabs) ile genetik yönünden akraba olduğu çok açıktır. Genetik akrabalığı olan tek hecelilerin Türkçenin erken dönemlerinde Türk dillerinin homojen tek heceli gelişiminin tarihsel oluşumların atalarının dili ile başlayan Türk dilinden çok daha erken olduğunu göstermektedir. Eski Türk dilindeki /i/ kökünün "ağaç" anlamıyla birlikte «*жалпы әсімдік-genel isimlik*»manası vermesi, modern Kazak dilindeki *arşa, ipğaj*, arpa vb. bitki adlarının

etimolojik yönden temelini araştırma konusu akılda tutulacak bir diğer mesele olarak ortada durmaktadır.

/i/ «*послать-göder-, воздвигать-dik-*» (DTD, 83): *Ötüken jir olurup, arqış tirkiş isar, neñ biñiy joq «Ötüken жерінде отырып, керуен жіберсең, еш мұңың жоқ-Ötüken yerinde oturup kervan göndersen hiç endişen yok»* (Ayd. I). Eski yazmalar dilinde o köke bağlı yapılan /i/ *atta* «*атта*», *adim* «*адым*» т.б. /d/ «*посылать-gönder-, направлять-kılavuzluk et-, бросить-tahliye et-, it «посылать-göder-*» (DTD, 83, 85) gibi serbest leksemaları da kullanılmaktadır.

Modern Kıpçak dillerinde, /i/ görünüşü serbest sözcük türünde ayrı bir sözcük olarak kullanılmamaktadır. Kazak dilindeki «*қозғалу-heyecanlan-, жылжыту-canlan-*» anlamını saklayan *it* «*ытқыту, жіберу-gönder-*», *isir* «*қозғалу, ысыру-ısır-*», *ibir* («*ыбыр-жыбыр/қыбыр-жыбыр-hareket et-*») «*қозғалу, артық қимыл, іс-әрекет- işle-, hareket et-*» sözcükleri yapısıyla eski Türk dilindeki /i/ sözü açıkça görülür, *at* («*мылтықты ату-kurşun at-, жүрегі атқақтау-kalp atışı, су атқылау-su baskını* bv.) eski Kıpçak dilinde *at-* «*метать-fırlama, бросать-fırlatma*» (Kuriş. 88); Nogay, Başkırt, Kumuk, Tatar, Karakalpak, Kırgız: *at-* «*стрелять-vur-, бросать-at-*; *atta* «*атағы*», *adim* «*адим*» vb sözlerin oluşumunda Türk dillerinde yaygın bir şekilde yer alması /a/ ≈ /i/ benzerliği/eşdeğerliği ile ortak içeriğe bağlı olarak ayırt edilebilir. Bu örneklerle, genelleştirilmiş genel Türk dilindeki * /i/, /a/' bir alt kökün arkaik manasını genelleştirme sistematığının " жалпы қозғалысты- genel hareket" bildirdiği tespit edilmiştir. Eğer öyleyse bütün bunları /i/, /a/ arkaik köklerden türeyen sözlerin bütünü «*ажырау-ayırılma, бөліну-bölünme*» içeriğini/konusunu saklayan *at~ad ≈ aš~ač~až~az~aj~aq~ay vb* şeklinde homojen tek heceliler dizgesi içinde toplamak mümkündür. B. Sagındıkulı'na göre «*жылқы», «есім*» anlamında *at-* fiilleriyle ilişkili karşılatırılınca *at-* fiilinin de harekete; hareket eşitsizliğine, hareketin tümüyle hızlanmasına, aniden durmasına; hareket neticesinde ayrılmaya, bölünmeye uygunluğu; hareketin tekrarlanmasıyla ilgili bir çok manasını göstermesi (Sagındıkulı1994: 40-41) de /at-/ , /it-/ fiillerinin genel içeriğiyle ilişkilendirilebilir.

*/ö/ «*думать-düşün-, размышлять-sağalt-/iyileştirmek*» (DTS, 375): *ačsiq tosiq ömezsen bir todsar ačsiq ömezsen «Аштықта тоқтықты түсінбейсің, бір тойсаң аштықты ойламайсың сен-аçlıkta tokluğu düşünmezsin, bir doysan açkığı düşünmezsin sen»* (Ayd.I, 169). Eski yazmaların dilinde /ö/ köküyle yayılan birkaç kök türünü: /ö/ → *ög* → *ögüt* «*совет-birlik, наставление-emir, хвала-teşekkür*», /ö/ → *ök* → *ökün* «*каяться-tevbe, сожалеть-üzüntü*» (DTS, 382) /ö/ → *ög* → *ögle* «*талқылау-tartışma*» (Ayd. II, 102). Genel Türk dilindeki */o/ ≈ */ö/ ≈ */u/ ≈ */ü/ kökünün gelişme yolu görünümsele, anlamsal değişimlerin G. Enesov, Kazak dili verilerine göre kapsamlı bir analizini göstermektedir (Enesov :1985:77-80).

Modern Kıpçak dillerinde, sözü edilen kökün tüm görünüşleri/şekilleri de korunur: Başkırt: *ögöt* «*наставление- öğretim*», *uj* «*мысль-eğitim, размышление-öğrenme*», *uqiw* «*чтение, учеба-okuma, ders çalışmak*»; Kazakça: *oj*, *ujyar*, *uqim*, *uq*, *ügit*, *üjren* vb. Eski Kıpçak yazması "Kitab-ı medjmu-y terdjuman tırki ya adjemi ya mogoli ya farci-Kitab-ı Mecmu-u Tercuman-ı Turki ve Acemi ve Mongoli ve Farsi" kitabının dilinde */ö/ kökünden yayılan *ök* «*ум-akıl, душа-ruh, дух-ruh*», *öküş* «*воспитание-eğitim*», *örenle* «*думать-düşün-, полагать-inan-*», *ojna* «*играть-oyun, шутить-şaka*» (Kuriş. 175, 179) leksemaları kullanılmaktadır.

/e/ «*быть*» (DTD, 86) Talas eski yazmaları diliyle kayıtlı /e-/ *füli* Modern Kıpçak dillerinde yardımcı fiil görüründe geçmiş zaman manası bildirmektedir. Konuşulan dilsel biçimleri ve düz çizgiselliği yakalamak için kullanılır. Örneğin Kazak dilinde : /e/ → *edit* → *em*, /e/ → *edin* → *eñ*; /e/ → *edi* → *et және* /e/ → *ken*. Kazak dilinde /e/ görünüşü genel Türk diline has *er/*är/*ip* tek hecelileriyle ortak dağılım göstermiştir. Talas anıtları dilindeki /e-/ *füli* Orhun anıtlarında /er/ görünüşünde

yaygın olarak kullanılan: *tabyaç budun sablı süçik, ağısi jumcaq ermis* «*табғач халқы сәзі тәтті, қазынасы асыл едін*-Тарғаç halkının dili tatlı, hazinesi güçlü idi» (Ayd. I, 169). "Çinliler sözi tatlı, kıymetli hazineleri boldu". /e/, er görüşünün aynı dönemde eşdeğer kullanılışı eski Türk dillerindeki kabile dili özelliklerine bağlı olay olduğu, Modern Türk dilleri verileri de bunu göstermektedir. Ve onun serbest manasından ayrılıp yardımcı fiile dönüşmesi, dillerin gelişmesine bağlı tarihi bir kuraldır.

V görünümü tek hecelilerin eski Türk dilinde seyrek karşılaşılmamasına ve modern Türk dillerinde de sebest leksima türünde kullanılmamasına karşın N. A. Baskakov, onların birincil kök olmadığını, görünüş, fonetik ve semantik yönden bir görünümün uzun gelişme yolundan geçen iki üç bileşenli köklerden gelişen biçim olarak göstermiş: "Türk dillerinde (C)I(C) temeli oldukça eksiksiz oluşan (C)IC < CIC kök biçim birimlerinden genetik yolla kalıplaşan eski yapı olduğu açıktır" (Baskakov 1988: 43). Anıtların dilinde açıkça belirlenen **V** yapı kök biçim birimleri türeten görünüş/şekil olarak araştırılması neticesinde, tespitlere göre dilsel veriler çok kuvvetli değildir. E. Kaydarov, Kazak dilinde, /a/, /ä/, /e/, /o/ seslilerine bağlı yapılan **V** yapı kök temelinde 30'a yakın anlamsal açıdan türeyen, başka Türk dillerinde de **V** yapı kök temelli alt tabanların kullanımını göstermektedir. Modern Türk dilleriyle karşılaştırıldığında, eski yazmalar dilinde bu tip tek hecelilerin daha çok yer alması, onların kalıplaşması en eski dönemlerde başladığının kanıtı sayılmaktadır. Türk dilleri gelişiminin en eski dönemlerinden görünüş sunan **V** tipli kökler tek heceli kök temelli **VC**, **VCC** tarzlı yine tiplerin ve iki heceli tabanları türeten bitişimli yapısının elementlerini kabul eden" (Kaydarov 1986: 41) fikirler beyan edilmiştir.

İnsan dilinin kalıplaşma evrelerinden başlayarak, tekrarlanan seslerin (alofonları ile birlikte) tekrarlanan ünlü seslerin belirli bir fikirle yüklenip kullanılması geçmişten gelen özel **ideosegmentik** (идеосегмент) anlamı olan ünsüz seslerin kullanımını zamanla görünüş değişimlerine uğramıştır. Sesler, temelde ideogen olan müzikleri benimseyerek, her görünüşün polisementikalık doğasının her görünüşüne denk daha ayrıntılı tanımlamasıyla ve orijinal içerik şartıyla başlamış gibi görünmektedir. Dil unsurlarının daha soyut doğasının, onun gerçek doğasını tanımak ve tarihsel gelişim yolunu belirlemek için zaman gittikçe daha zor hale geldiği bilinmektedir. Herhangi bir ruhsal değerın önemi zaman geçtikçe daha önemli hale gelirken onu tanıma ve değerlendirme de daha zor hale gelmektedir. Temel sorun olarak Dili ve insanı değerleri, orijinal durumuyla tespit için insan ömründeki bilinçli ve mükemmel konuşma dilinin giderek önem kazanması ve karmaşıklaşması neticesinde tek sesli görünümünün sadece başlangıç durumuna ait ritim ve küçük izler korunmuş olduğu söylenebilir. Türk dillerindeki **V** modellenmiş tek hecelileri, çok eski bir sözlük birimi olarak çok eski bir etiketleme düzeni olarak kabul edilmektedir. Kazak dilindeki *ös, ön, ör* (*әрле, әрбі, әнім, әрші, әркенде*) gibi tek hecelilerin ortak içeriğiyle benzerlikleri rastgele bir olay olamaz, ortak içerikli aşınmış/yıpranmış /ö/ seslisinin yaygın olduğu görülmektedir. "«Даму-гelişimi, жетілу-олgunluk, кәбею-артışı, найда болу-ортaya чыкы-» görünümünü oluştururken", fikiri *ur (*ұрнақ*-tohumlar, *ру*-budun, *ұрық*-boy, *ұрғашы*-kadın) tek heceli sözcüklerinde korunduğu bellidir. B.Sagındıkoğlu, bunları *ör, *ur* görünümü homojen tek heceliler olarak araştırmıştır (Sagındıkulı 1994:111). *Ur- görünümü genel içeriği *ür (*үрім-бұтақ, үрпi*) *oу/уу ← oуul, ut (Ұмай), *ul (*ұлы, ұлаю, ұласу*), *ül (*үлкен*) vb tek hecelilerin korunması da /a/, /u/, /ü/ seslilerinin fikri kabiliyetini göstermektedir. Demek oluyor ki modern Türk dillerinde «найда болу-ортaya чыкмак, даму-гelişmek, жетілу-ilerlemek, жалғасу-eklemek, кәбею-çoğaltмак» anlamını koruyan /u/, /ü/, /o/, /ö/ sesleriyle başlayan bir model olarak homojen yapıli hipotezlik sözlerin ilk (en evvelki) kökü **V** modellenmiş */u/, */ü/, */o/, */ö/ tek sesli hecelerin ayırt edilmesini mümkün kılmaktadır.

SONUÇ

Türk dillerinde tek sesli ve tek heceli kök tabanlı yapıların varlığını göstermek için eski ve yeni dilsel veriler örneklerle gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Özellikle Türk dillerinin V, VC, VCC, CVC, CVCC modeli tek heceliler sistemindeki tek ünlüden oluşan anlamlı köklerin eski Kuzey Türkçesi ve yeni Kuzey Türkeçesindeki görünüşleri eski kaynaklardaki örnekler ile günümüz Kuzey Türkçesi dillerindeki örnekler ile desteklenmiş ve anlam yüklenme süreçleri ile yeni biçimleri arasındaki değişim ve bağa işaret edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bu gibi tek sesli ve tek heceli yapıların Tarihi yazma eserlerdeki örneklerine değinmiş olan araştırmacıların görüşlerine de yer verilerek düşüncemiz pekiştirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Anesov G. Semanticeskoe Razvitie Proizvodnih Osnov Obrazovannih Ot Gomogennih Korney // Vprosi Turkiskogo Yazıkoznaniya. –Almata-Ata: Nauka, 1985. –C. 77-80.
- Baskakov N.A. İstorko-Tipologiceskaya Fonologiya Yazıkov. –Moskova: Nauka, 1988. – 207 c.
- Kaydarov A.T. Struktura Odnoclojnih Korney I Osnov vi Kazakskom Yazıke. –Alma-Ara: Nauka, 1986. –323 c.
- Sagındıkulı B. Kazak Dili Leksikası Damuvının Etimologiyalık Negizderi. –Almatı: Sanat, 1994. –166 b.
- Magripa Eskiyeva, Türkologiya Jana Gasırda: Ruhani Kundılıktardı Saktav Jene Zerttev Meseleleri// Halkaralık Gılımı- Teoriyalık Konferansiya Materyaldarı. I tom. -Oral, 2009 (Yeni yüzyılda Türkoloji: Ruhsal Değerlerin Korunması ve Araştırılması İle İlgili Meseleler // Uluslararası Bilimsel-Kuramsal Konferans Materyalleri. Cilt I -Oral, 2009.)

KISALTMALI KAYNAKÇA

- Ayd. I Aydarov G. *Kültegin Esketkişi*. –Almatı: Ana Tili, 1995. –232 b.
- Ayd. II Aydarov G. Tonyıkuk Eskertkişinin (VIII gasır) Tili. –Almatı: Kazakistan, 2000. – 120 b.
- DTS. Drevnetyurckiy Slovarı. Pod red. V.M. Nadalyeva, D.M. Nasılova, E.R. Tenişeva, A.M. Şerbaka. –Leningrad: Nauka, 1969. –676 c.
- DTD Drevnie Turkskie Dialekti I Ih Otracanie vi Sovremennih Yazıkah. Pod red. İ.A. Batmanova. –Furunze: İlim, 1971. –194 c.
- Kuriş. Kurişcenov A.K. İssledovanie Po Leksike Starokıpçakskogo Pis'mennogo Pamyatnika XII v. Turksko-arapskogo Slovarı. –Alma-Ara: Nauka, 1970. –232 c.
- MK.I *M.Kaşkarı*. Divan-u Lugat it Turk. S.M. Muttalibov. I. tom. Taşkent: UzSSR Fanlar Akademiyası Naşriyatının Bospahanası, 1960. –499 c.
- Sart. Sartkoca K. Orhun Muraları. –Astana: Kultegin, 2003. –392 b.